

v tom zmysle, že „nie ľudské svojou ľudskou významnosťou, ale ľudsky významné svojou stvárnenosťou nadobúda pre človeka estetický význam“. Keď sa toto stvárňovanie stane aj osobitnou potrebou, môžeme hovoriť o vzniku esteticky hodnotovej dimenzie vzťahu človeka k svetu. Myslím si, že autorka správne upozorňuje na genetickú príbuznosť estetických hodnôt s ostatnými hodnotami a potrebami človeka i na Marxovo chápanie estetična v súvislosti s istou stvárnenosťou vecí.

V ďalšej analýze definuje autorka špecifikum umenia ako „osvojenie ľudskej činnnej podstaty estetickými prostriedkami, že sa tu špecificky umelecky uplatňuje »formovanie podľa zákonov krásy«“ (s. 102). Istá tautológia tejto definície — podľa môjho názoru — taktiež ukazuje, ako ťažko možno exaktne vymedziť podstatu takej ľudskej aktivity, ktorá vznikla práve ako protipól exaktnosti, ale ktorá napriek tomu má ľudsky komunikovateľnú schopnosť, niekedy aj väčšiu než prísne vedecké teórie. Je však potrebné ustavične hľadať také adekvátne pojmy, ktoré by vystihovali špecifikum umenia exaktnejšie a pritom i bližšie k jej podstate. V tomto zmysle cesta, ktorú naznačuje autorkina štúdia, cesta hľadania meradiel estetických hodnôt sa ukazuje ako jedna z možných a myšlienkovy produktívnych ciest. Dokazuje to aj charakter tretej a štvrtej kapitoly (*Ontológia estetických hodnôt a ich meradiel, Hodnotová problematika rozličných sfér estetična*), v ktorých autorka výstižne analogizuje Marxov pojem tovarovej hodnoty s pojmom estetickéj hod-

noty a ich meradiel, poukazuje na to, že aj estetické hodnoty sú užitočné v pravom slova zmysle pre ľudský život, pretože realizujú jeho zmysel. Nevytvárajú teda len nejakú „hravú“, „doplnkovú“, či „zábavnú“ zložku ľudského života. Estetické hodnoty participujú na vnútornej autoregulácii spoločnosti v zmysle „zľudšťovania“ ľudských funkcií a ľudského života v záujme spoločenského pokroku. Estetické hodnoty sú teda neoddeliteľnou zložkou humanizácie človeka. Úroveň a charakter tejto humanizácie v esteticky stvárnenej skutočnosti je súčasne meradlom hodnoty estetična.

V ďalšej časti autorka analyzuje problém objektívnosti a subjektívnosti meradiel estetických hodnôt, ďalej otázku závislosti hodnotiacich kategórií od noriem, ktoré v konečnom dôsledku závisia od charakteru spoločenskej praxe, podliehajú jej zákonitostiam, ale zároveň sú aj jej vyjadrením, jej znakom.

Na meranie konštantného objektívneho stupňa estetickéj hodnotnosti je však ťažké nájsť nejaký „aparát“ — píše autorka — pretože súvisia s ustavičným vývinom „foriem ľudskosti“, s realizáciou tvorivého vzťahu človeka ku skutočnosti, a táto tvorivosť je v neprestajných premenách. Preto je ľahšie vysvetliť ten veľký subjektívizmus, ktorý v teóriách estetickéj hodnoty prevláda, ale je ťažšie vyvrátiť ho. Spôsob, akým sa T. Kuklinková vo svojej knihe o to pokúsila, s hlboko podloženou argumentáciou s Marxových diel, je nepochybne jedným z úspešných spôsobov.

Marta Zágorská

MYSLENIE A REČ

Po anglickom a nemeckom preklade z rokov 1962 a 1964 vyšla koncom minulého roka v Prahe významná kniha sovietskeho psychológa L. S. Vygotského *Myšlení a řeč*.

Už nové vydanie tejto práce v Soviet-

skom zväze r. 1934 vzbudilo veľkú pozornosť. Autor v nej (vyšla až po jeho smrti) zhrnul výsledky svojej viac ako 10-ročnej výskumnej práce do teórie, ktorá relevantne vyplňala medzeru v materialistickom ponímaní najzložitejších psy-

chických funkcií človeka. Jeho experimentálne skúmanie problému vzťahu myslenia a reči, mechanizmu reflexnej činnosti a ľudského vedomia, učenia a vytvárania pojmov rezultuje filozoficko-gnozeologickú platformu, na ktorej vybudoval základy svojho učenia.

Podľa autora recenzovanej publikácie vedecký prínos spočíva v štyroch bodoch: Experimentálne zistil, že slovné významy sa vyvíjajú v detskom veku, u určil základné stupne ich vývinu. Odhalil svojráznu cestu vývinu vedeckých a spontánnych pojmov dieťaťa a vysvetlil jeho základné zákonitosti. Odhalil psychologickú podstatu písanej reči ako samostatnej funkcie reči a jej vzťah k mysleniu. Experimentálne preskúmal psychologickú podstatu vnútornej reči a jej vzťah k mysleniu.

Obsah knihy rozvíjal autor v siedmich kapitolách. Prvé tri: *Problém a metóda výskumu*, *Problém reči a myslenia dieťaťa v učení J. Piageta*, *Problém vývinu reči v učení W. Stern* sú kvázi teoretickou prípravou formulovania vlastných autorových hypotéz a ich vedeckých dôkazov. Výsledky experimentálneho skúmania Vygotského sú uvedené v štvrtej až siedmej kapitole pod názvom *Genetické korene myslenia a reči*, *Experimentálny výskum vývinu pojmov*, *Výskum vývinu vedeckých pojmov v detstve*, *Myslenie a slovo*.

Autor už pri vymedzení problému myslenia a reči naznačil, že pôjde o skúmanie ich vnútornej kauzálnej korelácie. V psychológii dvadsiatych až tridsiatych rokov, keď Vygotskij prichádza s novou, vlastnou koncepciou, vzťah myslenia a reči sa vysvetľoval buď ako stotožnenie myšlienky a slova, alebo druhou krajnosťou, ako existencia samostatných, vzájomne nezávislých elementov. Vygotskij hľadá východisko riešenia použitím analýzy rozčleňujúcej celok nie na elementy, ale na jednotky. Pod jednotkami rozumie také produkty, ktoré na rozdiel od elementov majú všetky základné vlastnosti celku,

teda sú jeho živými časťami. Takouto jednotkou je u Vygotského význam slova. Podľa Vygotského slovo vyjadruje jednotu zvuku, významu a obsahu a má všetky základné vlastnosti verbálneho myslenia. Autor konštatuje, že zvuk, význam a obsah možno skúmať len ako jednotu; zvuk odtrhnutý od myšlienky stráca špecifické vlastnosti, ktoré ho urobili zvukom ľudskej reči a oddelili od ostatných zvukov existujúcich v prírode. Podobne význam odtrhnutý od zvukovej stránky slova mení sa iba na myšlienkový akt, na predstavu bez materiálneho nositeľa. V tejto súvislosti Vygotskij poukazuje na neplodnosť klasickej sémantiky a fonetiky, ktoré operovali prvkami irelevantnými významovému nositeľu slova.

Z psychologického hľadiska slovo zovšeobecňuje a ako verbálny akt myslenia odráža skutočnosť celkom inakšie, než ju odrážajú vnemy. Slovo má význam a možno ho skúmať ako jazykový alebo psychologický jav vzťahujúci sa na myslenie. Na otázku, čo je význam, reč alebo myslenie, Vygotskij odpovedá: „Význam slova je rečou i myslením súčasne. Je ich jednotkou.“ Podotýka, že treba doplniť poznatok, podľa ktorého dorozumievacím prostriedkom je znak, slovo, zvuk zistením, že dorozumievanie nie je možné bez významu.

Súčasná veda, psycholingvistické štúdie a práce z teórie učenia (Linhart, *Psychologie učení*) nekorelujú s týmto Vygotského názorom. Podľa nich základnou jednotkou reči a myslenia nie je jednotlivý význam obsiahnutý v slove, ako súdil Vygotskij, ale vyššia vzťahová štruktúra, t. j. veta alebo podobná ucelená komunikačná štruktúra. Osobitný prínos tu znamená Chomského generatívna gramatika a niektoré štúdie sovietskych autorov (A. A. Leontjev, *Teorija rečevoj dejateľnosti*).

Aby mohol človek oznámiť obsah svojho vedomia, vecí a javy zovšeobecňuje. Podľa Vygotského dorozumievanie predpokladá zovšeobecnenie a vývin slovného

významu. Vyššie formy psychického života, typické pre človeka, sú možné podľa autora iba vtedy, ak myslením zovšeobecnene odrážame skutočnosť. Objavením zákona vývinu slovného významu Vygotskij súčasne odpovedá na otázku pôvodu, genézy významu.

Druhú a tretiu kapitolu venoval autor problému reči a myslenia dieťaťa v učení J. Piageta a W. Sterna. Vyzdvihol a ocenil vedecký prínos Piagetových výskumov, jeho nové, pozitívne ponímanie charakteristiky správania a rozumovej činnosti detí. Vygotskij porovnával vlastné pozorovania intelektuálneho vývinu dieťaťa s Piagetovými experimentami. Ich výsledky sa stretávajú v priesečníku. Oba majú svojsky vyhranenú metódu vedeckého skúmania a tak aj ponímanie zdanlivo jednotného problému speje k cieľu už dopredu odlišne určenému.

Piaget skúmal egocentrizmus v detskom správaní. V genetickom rade vymedzil egocentrizmu pevné miesto. Hovorí, že egocentrizmus svojou štruktúrou tvorí medzistupeň medzi autistickým, vzťahovacným, na predmet alebo vec nezameraným, nerozptýleným chápaním a vyšším štádiom sociologizovaného myslenia. Vývinom, v ktorom dominantnú úlohu hrá sociálny prvok, podľa Piagetovho pozorovania egocentrizmu ubúda. U dieťaťa vo veku 7—8 rokov sa začínajú vytvárať návyky socializovaného správania. Do tohto veku podľa Piageta ťažko odlišiť výmysel od pravdivej myšlienky. Egocentrické myslenie, ako ho vymedzil Piaget, zaujíma stredný a prechodný stupeň vo vývine myslenia od autizmu k logike.

Vygotskij nepovažuje autizmus za prvú formu myslenia, a preto uvádza výhrady aj proti Piagetovej teórii o prechodnom stupni detského egocentrizmu v ontogenéze psychiky. Experimentálne zistil, že egocentrizmu ontogenetickým vývinom neubúda, ale mení sa iba forma jeho prejavu.

Kritickým štúdiom Sternovho intelektualistického učenia o detskej reči Vygotskij dospel k opačnému záveru. Podľa

neho vznik uvedomenia si symbolov alebo „objav významu reči“ už vo veku dvoch rokov, ako tvrdil Stern, nemožno precízne odmerať. Osvojenie významu je podľa Vygotského zložitý genetický proces, ktorý má prirodzenú históriu znakov, prirodzené korene a formy v nižších vrstvách správania. Podľa pozorovania Vygotského, slovo je u dieťaťa atribútom veci dlho predtým, než sa stane symbolom či znakom označovaného. Rovnako vznik uvedomenia si významu symbolov nemožno u dvojročného dieťaťa predpokladať, lebo takéto uvedomenie je vlastne výsledkom dlhého, zložitého psychického vývinu.

Autor po teoretických úvahách formuluje v štvrtej až siedmej kapitole vlastné názory a vedecké postuláty. Poznemenávame, že historicko-materialistické a marxisticko-filozofické ponímanie problematiky psychológie myslenia a reči určilo potom autorov základný prístup. Spojivom a ústredným východiskom jeho teoretických úvah boli vývinové zákonitosti. Filozofickým zdrojom riešenia psychologického problému myslenia a reči sú u Vygotského Engelsove a Leninove práce.

Engelsov materialistický názor o podiele práce na poľudštení opice Vygotskij pretransponoval do psychológie, ktorá v dvadsiatych až tridsiatych rokoch nemala jednoznačne jasné otázky vedomia človeka. Vygotskij poníma psychické procesy ako sprostredkované; menia a vyvíjajú sa pod vplyvom zmien a vývinu praktickej činnosti človeka. Pracovnými „nástrojmi duchovnej tvorby“ sú jazyk, myslenie a reč. Sú to podľa Vygotského svojrázne nástroje psychickej činnosti, prostredníctvom ktorých vznikajú a vyvíjajú sa aj medziludské vzťahy.

Genetické korene myslenia a reči skúmal Vygotskij na rozboroch experimentálnych výskumov jazyka a intelektu antropoidných opíc z prác Köhlera, Bühlera, Wagnera, Thorndika, Yerkesa a ďalších. Vygotskij zovšeobecnil: myslenie a reč majú rozdielne genetické korene. Myslenie a reč sa vyvíjajú nezávisle. Vzťah medzi

myslením a rečou nie je konštantnou veľičinou.

Vygotskij zistil, že pre vývin myslenia má rozhodujúci význam vnútorná reč, ktorá je dynamickým činiteľom zrodu myšlienky. Objav vnútornej reči považoval za východisko skúmania vzťahu myšlienky, slova a ľudského vedomia. Tento záver vyplýva z porovnania vývinu vnútornej reči a verbálneho myslenia. Konfrontácia ukazuje — konštatuje autor — že jeden vývin nie je iba pokračovaním druhého, ale mení sa aj sám typ vývinu, a to z biologického na spoločensko-historický.

Pozoruhodné sú autorove výsledky skúmania vývinu pojmov. Vyplýva z nich, že pojmy sa vytvárajú v produktívnej tvorivej činnosti. V procese vytvárania pojmov hrá dôležitú úlohu funkčné použitie znaku či slova. Pojem nemôže existovať bez slov a pojmové myslenie nemôže existovať mimo slovného verbálneho myslenia.

Jedným z najdôležitejších výsledkov autorovej práce je téza, že pojmy, psychologicky ponímané ako slovné významy, sa vyvíjajú. V procese vytvárania pojmov formujú sa zložité psychické funkcie, ako sú zámerná pozornosť, logická pamäť, abstrahovacia, porovnávacia a rozlišovacia schopnosť. Keďže tieto funkcie nie sú záležitosťou iba pamäti, nemôžu byť ani pojmy jednoducho naučené. Pojmov sa

nemožno zmocniť v hotovej podobe a osvojiť si ich formou ako iné intelektuálne návyky. Preto aj vyučovanie pojmom považuje Vygotskij za nezmyselné a pedagogicky neužitočné.

Zo záverečnej kapitoly vyplýva, že vzťah myslenia a slova je produktom historického vývinu ľudského vedomia. Myslenie a slovo nie sú od začiatku ontogenézy vzájomne späté. Táto spätosť vzniká a mení sa v priebehu vývinu. Jednotou myslenia a slova je význam. Dieťa vníma slovo a jeho hláskovú konštrukciu ako časť objektu či jeho vlastnosť. Zvukovú a sluchovú stránku slova dieťa nediferencuje. Diferencované použitie slovného významu súvisí s pojmovým uvedením a so schopnosťou logicky myslieť. Myslenie a reč sú v podstate kľúče na pochopenie podstaty ľudského vedomia.

Vedecký prínos Vygotského diela vysoko ocenili na Medzinárodnom psychologickom kongrese v Moskve r. 1966. Napriek vedeckému pokroku, ktorého výsledky nekorešpondujú jednoznačne s Vygotského teoretickými postulátmi, nemôže ich súčasná veda nerešpektovať. Kniha *Myslenie a reč* prináša množstvo informácií vedecky podnetných i prakticky užitočných. S poľutovaním konštatujeme, že táto publikácia s evidentným svetozorovým dosahom vyšla v náklade len tisíc exemplárov.

B. Švihranová

POZORUHODNÝ SOVIETSKY ZBORNÍK O EXISTENCIALISTICKEJ FILOZOFII

Marxistická filozofia nikdy neprijala — a vzhľadom na svoje základné princípy ani nemohla prijať — uzavretý výklad sveta, ani zjednodušenú interpretáciu problému človeka, ktorá by viedla k akokoľvek podfarbenému pocitu bezmocnosti: pretože bezmocný nie je len človek fatalistickej koncepcie, ale aj človek, ktorý sa ocitol v osamelosti slobody voľby, v osamelosti hraničných situácií.

Je prirodzené a pochopiteľné, že ak marxistická filozofia chce riešiť — a aj rieši — stále konkrétnejšie otázku ľudskej potreby aktívneho pretvárania okoliťého sveta, musí sa zaoberať aj problémom človeka zo všeobecnejšieho i všestrannejšieho pohľadu pri zachovaní základnej triednej orientácie a pri použití dialektickej metódy prístupu k problematike sveta ako objektu a človeka ako subjektu